

«Томпо оройуона» Муниципальной оройуон
«Советской Союз Геройа Ф.М.Охлопков аатынан
Кириэс-Халдыайы орто уопсай үөрэхтээбин оскуолата»

ДОКЛАД

*Темата: «Ситимнээх сананы сайыннарыга
үлэ көрүннэрэ»*

Толордо: Келина Анна
Николаевна – К-ХОО алын
сүһүөх кылааһын учуутала

2023 с.

Ихинээбитэ:

- I. Кириитэ
- II. Сүрүн чааһа
  - бодоруһуу;
  - айар үлэ көрүннэрэ;
  - аабыыга үлэ көрүннэрэ
- III. Түмүк
- IV. Туһаныллыбыт литература

Телевизор, видео күүскэ тэнийэ илигинэ, дьие-кэргэн иһигэр оҕону кытта анаан-минээн дьарык баар этэ. Ол курдук оҕо биһик ырыатын истэн иэйиитэ уһуктара, онтон норуот сизэрэ-майгыта иитэр остуоруйаларын, өйү сытыылыыр таабырыннары, норуот муударанын инэриммит сэрэтэр-үөрэтэр өс хоһооннорун суолталара олус улахан буолара, оҕо ийэ тылын байыталлара, сайыннараллара. Кыһынын остуол, сайынын илии-атах оонньуулары оҕо этин-хаанын уһугуннарыларынын таһынан бастакы курэхтэһии сизэригэр иитэллэрэ. Онно эбэн кэбиһин, айылбаа көнүл сылдьан кэтээн көрүүлэри, сиргэ-уокка хонон-өрөөн төрөппүттэри батыһа сылдьан сизэргэ-туомка үөрэнэри, сатабылга уһуйуулары. Олонхо туһунан этэ да барыллыбат. Итиннэ барытыгар оҕо бэйэтэ кыттыһан тыла сайдара, билиитэ кэниирэ, өйө уһуктара, сүрэ күүһүрэрэ, бигэ туруктаах буолара саарбаа суох.

Кэлинни кэмнэ дьие-кэргэннэ иитии-үөрэтии өттө мөлтөөн барда.

Олох тэтимэ түргэтээтэбин, техника, технология сайыннабын аайы бириэмэ тийбэт буолбут курдук. Аһыйах сыллаахха диэри дьон оҕотун-уруутун батыһыннаран сатыы сылдьан от оттуура, сир астыыра. Ол тухары кэпсээн-ипсээн, былыргыны-хойуккуну ахтыһыы, айылбаттан дуоһуйуу, набылыччы кэтээн көрүү, сылыкка тийии, үлэбэ уһуйуу дьиннээх сахалыы киэбинэн барара.

Билинни оҕо киһи тиэтэлинэн сылдьан техниканан оттоһор, сир астаһар, айанныыр. Ол аайы оллоон тула олорон «күөс быстына» кэпсэтии суох, термоска бэлэм чэй. Тулалыыр айылбаны, үлэ үөүгэр, техниканы экирэттиһэн, көрбөккө да киририэххин сөп. Дьиебэ эмиэ

биир оннук. Телевизор, компьютер, интернет... Кинигэ аабыта абыаата. Дьонно, ыалга барытыгар да буолбатар бу үгүстүк көстөр хартыына буолбута мэлдьэ суох.

Онон оҕо тылын сайыннарар, толкуйугар көнүлү биэрэн, саныыр санаатын этэр, истэр, бодоруһар усулуобуйатын тэрийиини детсад, оскуола ситэрэн биэрэр. Ол туһуттан оҕолорго анал дьарыктар урукка уонна урук таһынан үлэбэ аттарыллан тэриллэллэрэ наада. Ол курдук тылы сайыннарар хайысхалаах араас үлэлэр көрүннэрэ, айан суруйуулар, санаа үллэстиилэрэ, иһитиннэриилэрэ, реферат, дакылаат суруйуулар, анал күрэхтэр, онтон да атын күрэхтэр аттарыллан ытыллыахтаахтар.

Кини саныыр санаатын тылынан этэр. Саныыр санаатын төһө тиэрдэрэ кини толкуйуттан, санаатын төһө диринник өйдөөбүтүттэн уонна тылыттан-өһүттэн улахан тутулуктаах.

Былыр 2500 сыл анараа өттүгэр Греция киинигэр Элладаба оскуолаба анаан-минээн риторика (бодоруһуу) салаатын үөрэтэллэрэ. Онно оҕолору кэпсэтэргэ, быһаарсарга, ылыннарарга, мөккүһэргэ, биир санааба кэлэргэ (тылы буларга) эбэрдэлэргэ, хайгыырга, ынырарга, санааны көтөбөргө дьарыктыыллара.

Саныыр санааны уустаан-ураннаан, хомоҕойдук, ылыннарыылаахтык санаран уонна суруйан тиэрдии-бодоруһуу дэнэр. Бу науканы баһылаабыттар, бастын оратордар, улахан бочуокка сылдыаллара. Биһиэхэ сахаларга, эмиэ хомоҕой, устар ууну сомоҕолуур уус тыллаахтар, ыраабы анаарааччылар, улуу олонхоһуттар түн былыргыттан уос номоҕор сылдыаллара, ытыктабылынан туһаналлара. Онтон кэпсээннээх-ипсээннээх,

сэһээннээх дьон норуот ортотугар билигин даһаны чиескэ-бочуокка сылдьаллар, сэнээриини ылаллар. Эдэр киһини хайгыы көрдөхтөрүнэ «тыла-өһө олохтоох» эбэтэр «үтүө тыллаах-өстөөх», «эйэһэс-сайаһас» диэн сыана быһаллар, эбэтэр төттөрүтүн «тыла-өһө-мөлтөх» «тыл өс мэлийбит» киһитэ диэн этэллэр.

Тылынан бодоруһуу кэмигэр оһо уопсай уйулһата уһуктар, киһи быыытынан сайдар, бэйэтин сыаналанар дьобурданар, кута-сүрэ күүһүрэр.

Киһи олорорун тухары сатабылга үөрэнэр, сатабылы инэринэр.

Оһо төрөөтө да кинини кытта бодоруһан, сэхэргэһэн барабыт, онно оһо төрүөһүттэн сатабылга уһуйулан барар.

Оһо сэхэргэһии кэмигэр быраабылаларга, дьон-сэргэ ортотугар олохсуйбут сиэри-майгыны тутуһарга үөрэнэр, билиитэ-көрүүтэ кэниир, дириниир, сайдар.

Анаан-минээн үөрэтиигэ сэхэргэһии сатабылларын сайыннарар сорукут тураллар. Ол курдук:

- ✓ Истэр (истиһэр) дьобуру сайыннарыы;
- ✓ Кэпсэтиигэ, сэхэргэһиигэ көнүллүк туттуу;
- ✓ Бэйэһэ уонна тулалыыр дьонно-сэргэһэ болһомтолоох буолуу;
- ✓ Атын киһини, атын санааны өйдүү сатааһын;
- ✓ Туспа киһи билини быстах туругун, иэйиитин өйдөөһүн;
- ✓ Бэйэ санаатын ыһыктыбакка тутуу, сыаналаныы;
- ✓ Санааны тэннээх көрөн сылыктааһын, түмүк оностуу.

Бу сатабыллар бастаан оһо билбэтинэн улахан дьоннуун алтыһар кэмигэр, кэлин анаан-минээн үөрэтиллэн иһэллэр.

Бодоруһар үөрүйэх өссө биир улахан суолталаах. Ол манньк о5о5о бодоруһар үөрүйэх инмит эрэ түбэлтэтигэр атын үөрүйэхтэр (тус сыһыан, бэйэни салайынар, дыһанар, билиини-көрүүнү ылар үөрүйэхтэр) кэбэ5эс сайдар кыахтаналлар. Онон бодоруһар үөрэх – киһи сайдар кыа5а.

О5о бол5омтотугар сүрүн үлэ ыытыллыахтаах. О5о сатаан истэ үөрэннэбинэ, бол5омтолоох буолла5ына, толкуйдуур, кэтээн көрөр дыо5ура сайдар. Од курдук уулусса тыһа, күһүннү тыа, сааскы сарсыарда тыастара, кылаас, оскуола тыаһын кулгаахтарынан истэ, араара үөрэнэллэр.

Холобур: Аан бастаан «дьиэбиттэн оскуола5а диэри тугу иһиттин?»-диэн ыйытыыга о5о үксэ хоруй биэрбэтэхтэрэ. Онтон кэлин туох сонун тыас баарын, эн бэйэн да өйдөөбөтөххүн этиэхтэрин сөп.

Саха киһитэ «кимтэн кииннээххин, хантан хааннаахын» диэн хайаан да туоһулаһар. О5о аатыгар-суолугар, араспаанньатыгар бол5омто ууран, Багдарыын Сүлбэ «Аатта тал» диэн кинигэтинэн кылаас чааһа ыппыппыт.

Ол түмүгэр хас биирдии о5о бэйэтин аатын туһунан манньк былааннаах айар үлэ суруйбута:

1. Бу ааты мин ийэм, а5ам то5о биэрдилэр?
2. Суолтата.
3. Мин ааппынан улуу дыон ааттара.
4. Бу аат миэхэ көмөлөһөр дуо?
5. Түмүк

Т.Руслан: Мин ийэм аата Людмила Власьевна. Миигин ийэм аапын Александр Сергеевич Пушкин «Руслан и Людмила» остуоруйатын аатыттан ылбыт. Остуоруйаба баар бухатыыр курдук өйдөөх, күүстээх буоллун диэн. Өссө мин аатым «арабскайтан» тылбаастаатахха «хахай», онтон көннөрү «улахан» диэн эбит. Онон күүстээх, хахай курдук сымса өйдөөх, улахан буола улаатыам.

Б.Аида: Ийэм чугас дьүөгэтин аатын сөбүлээн биэрбитэ. «Ай» - үтүөнү, кэрэни, үчүгэйи онорор. Киби бэйэтэ туспа ааттаах буолар. Ол аат киһиэхэ көмөлөһөр. Элбэх аһаһас дорҕоонноох аат, киһи майгытын-сигилитин быһаарар. Холобур, мин аатым үс аһаһас дорҕоонтон турар. Ол иһин аһаһас, үтүө санаалаах, кэрэ майгылаах киһи буола улаатыахтаахпын.

Г.Дима: Миигин дьонум аһам аатынан ааттаабыттара. Оһобут аһатын туйаһын хатардын диэн. Биллиилээх дьонтон Д.К.Сивцев – Суорун Омоллоон – суруйааччы, Дмитрий Менделеев – химик, Дмитрий Маликов – ырыаһыт бааллар. Мин аатым миэхэ көмөлөһөр. Мин аапынан элбэх биллиилээх дьонно баалларынан киэн туттабын.

Мань таһынан «Портфолио» тэриллэринэн «Мин төрүччүм» диэн үлэ ытыллар. Ити үлэни көмүскүүргэ кылаас таһынан тэрээһин буолбута.

Нуучча да, саха да тылларыгар Федоренко ньыматынан көрөр – зрительнэй диктант суруттарабын. Бу оһо тута өйдөөн, көрөн тыллары таба суруйарыгар улахан суолталаах үлэ. Ону таһынан диктант текстин үксэ өс хоһоонорунан бэриллэр буолан фольклору

кытта билсиги курдук үлэ тахсар, тэтимнээхтик аабы үөрүүэбэ сайдар.

Өс хоһооннору бастаан «эн хайдах өйдүүгүн?» диэн дискуссия ытыллар. Оһолор санааларын эппиттэрин кэннэ уопсай түмүккэ кэлэн, 3-4 этиилээх айар үлэ тэрийэбит. Оһо публицистиката, ол эбэтэр олох туһунан, олоххо сыһыан туһунан оһо санаатын этэр.

К.Данил: «Үөрэх баар бараммат баай. Киһи хайаан да үөрэниэхтээх. Үөрэнэн аабабыт, суруйабыт, суоттуубут. Үөрэбэ суох киһи тугу да сатаабат, ханна да кыайан айаннаабат. Үөрэх харчытаабар да күүстээх. Элбэх доһордоһун».

А.Андрей: «Үлэ киһини кизгэтэр. Мин санаабар үлэ саамай наадалаах. Тоһо диэтэххэ, үлэлээх киһи баай буолар. Үлэлээтэххинэ астаах-танастаах буолабын, онтон үлэлээбэккэ сыттааххына, туга да суох дыаданы киһи буолабын. Үлэлээх киһи уһуннук, дыоллоохтук озорор. Үлэлээтэххинэ доруобуйан да тупсар. Мин улааттаахпына милиционер буолуохпун баарабын».

Г.Дима: «Сентябрь холоден, да сыт. В сентябре собираем картошку, огурцы и другие овощи. Еще собираем ягоды и грибы. Делаем варенье и маринуем овощи. Вот и говорят в народе: «Сентябрь холоден, да сыт».

Т.Алеша: «Первый блин комом. Я пошел в школу учиться. На первом уроке мы рисовали домашних животных. Я хотел нарисовать кошку и никак не получалась голова кошки. Учитель сказал: «Сразу всегда не получится». Как в народе говорят: «Первый блин комом».

✓ Күн аайы көрсөр, туттар тэриллэрин ааттарыттан кинилэри тыыннаабымыстан айар үлэни тэрийии оһо интэриэһин тардар.

Темалар:

- сэбирдэх (Хаппыт сэбирдэх, Хагдарыйбыт сэбирдэх, Түспүт сэбирдэх, Сайынны сэбирдэх)

- кинигэ (Сана кинигэ, Ыраас кинигэ, Илдьирийбит кинигэ)

- эргэ атах танаһа (Мин үнкүүгэ кэтэр тапочкабын, Дьиэ5э кэтэр тапочка, Алдьаммыт саппыкы).

Хаппыт сэбирдэх.

Сандал саас кэллэ5инэ, от-мас барыта тиллэр. Хас биирдии үүнээйи барыта сэбирдэхтээх. Күһүн үүнээйи барыта саһарар, кытарар, хатар. Күһүн хатан сиргэ түһэн сыттаһына, о5олор миигин тэбистэхтэринэ наһаа хомойуох этим. Онтон гербарийга угаары талан ыллахтарына олус үөрүөм этэ. Ол гынан баран хаппыт сэбирдэх буолуохпун ба5арбаппын.

Парникова Каролина

Күөх сэбирдэх.

Күүтүүлээх самаан сайын саллаллан кэллэ. Биһиэхэ үчүгэй да кэм. Мин наһаа туһалаахпын. Куйаас күн буолла5ына, чыычаахтар мин күлүкпэр саһаллар. Ийэбин киэргэтэбин. Миигин дьон сэргии, таптыы көрөннөр мин ийэбин харыстыылар, алдьапаттар. Самаан сайыммыт уһуна эбитэ буоллар мин оло5ум дьоллоох буолуо этэ. Хомолтото ити баар.

Гоголев Дима.

Хатарыллыбыт сэбирдэх.

Хатын сэбирдэ5э кинигэ лийһин быһыттан кырыа кыһын ортотугар тахсан баран санаата. Миигин күһүн сиртэн булан ылан кинигэ быһыгар уган гербарий онорбуттара. Кыһын сылаас дьиэ5э

кинигэ быһыттан ыланнар оҕолор сэргии көрөллөр, сыттаан имэрийэн ылаллар. Мин гербарий буолбуппуттан үөрдүм. Хас көрдөхтөрүн аайы, мин сайыны санатабын, ол иһин миигин наһаа харыстыыллар. Эһиил сайын эмиэ доҕотторбун кытта көрсүөм.

Бравина Аида

Күһүннү сэбирдэх.

Күһүн кэллэ. Хатыннар кымынан ыһылла-бурулла, чүмэчи буоланнар сандаара тураллар. Сэбирдэхтэр түһэллэр. Сэбирдэх саныыр: Күһүн буолан кыраһыабай да былааччийаны кэттим. Сып-сырдык дьүһүннэнним. Кутаа курдук сырдыкпын. Оо, үчүгэй да кэм кэллэ. Муус-манан кыһын кэллэбинэ, кыһыны быһа хаар анныгар сынньана сытыам.

Сыромятникова Сахаайа.

✓ Аахпыт айымньыларынан оҕолор бэйэлэрэ инсценировка туруорууларга эмиэ оҕо санатын сайыннарар, дьон иннигэр иннибэккэ-толлубакка оруолугар киирэн санарыта, хамсанара, өй үлэтэ манна арыллар:

Холобур: «Таал-Таал эмээхсин», «Аһыналаах кымырдаҕас», «Түүл». В.Осеева айымньыларынан, кукольной театры (тарбах театрын) оҕо сөбүлүүр, сэнээрэр.

✓ Кэлин хайа баҕарар күрэхтэргэ, ооньууларга, дьарыктарга хайаан да «Аман өскө» биир түһүмэҕи аныыбыт.

Ахсаан уруогар задача толкуйун уруоктарга тус-туспа темаларынан биэриэххэ сөп:

- зоопаркаҕа (Циркэҕэ)
- алааска (Күөлгэ, өрүскэ)
- ыһыахха (Бырааһынньыктарга)

- иис сыа5ар (Тэрилтэлэргэ)

- ферма5а уо.д.а.

Үлэ уруогар оноһуктарыгар хайаан да презентация онороллор.

О5о ситимнээх санатын сайыннарарга республика үрдүнэн ытыллар научно-практической конференция5а «Инникигэ хардыы» кыттыыта көдүүстээх диэн сыаналыбын. Манна төрөппүттэри кытта үлэ күүһүрэр. Ону таһынан о5о санатыгар урут көстүбэтэх баар чакчыны тириэрдэр, ол төрдүн төрүөтүн быһааран арийан, дакаастаан көрдөрөр соруқтаах наука стилэ киирдэ.

2-с кылаастаан сабалаан кылаас о5ото бары тема ылан, үлэтин 3 түһүмэбинэн көмүскүүр. Манна о5о санарар, кэпсиир дыбура, үөрүйэ5э сайдар. Саныырын сааһылаан дыон иннигэр этинэрэ, улахан да дыонно ыарахан. Маннык конференцияларга кыттыы ол мэхэйи туоратыан сөп.

✓ Аа5ыы уруоктарыгар айымныыны салгыы айарга соруудах биэриэххэ сөп.

Маннык ытыллар сорох үлэлэртэн о5о быһыытын-майгытын да сыаналыахха сөп.

Холобур: И.Крылов «Аһыналаах кымырда5ас» диэн үлэтин салгыытыгар Б.Руфь «Мин аһынаны кыстатыам этэ, сайын хайаан да кэтээн үлэлэтиэм этэ» диэн санаатын эттэ.

«Соборукаан балыксыт» остуоруйаны табыллан элбэх о5о суруйбутуттан ордук Т.Дима үлэтэ үрдүктүк сыаналаммыта.

Тарабукин Дима: «Сотору буолаат, ыраактаа5ы Соборукаан балыксыты ыныттаран ылбыт.

- Бу тугуй? Миигин күлүү гына5ыт дуо?

- Бу мин көмүһүм, бу мин үбүм. Балык көмүстээ5эр күндү. Мин балыктаан аһаан, тотон, байан олоробун. Киһи төһөнөн элбэх баайдаах оччонон кэччэгэй буолар ээ. Ыраахтаа5ы өһүргэнэн Соборукаан о5онньору хаайбыт. Сотору буолаат ыраахтаа5ы ыалдьан суор5ан-тэллэх киһитэ буолар. Туох да көмүһэ көмөлөспөт. Арай балык миинин иһэн, этин сиэн тиллэр.

Дьэ, онно өйдөнөн о5онньору хаайыыттан таһаарар, бэйэтин сүбэһитинэн илдьэ сылдьар.

Баайдаах киһи дьоллоох буолбат».

II. Саха – айыл5а о5ото. Былыр өбүгэ бала5анын илининэн аанын аһан тахсарыгар халлаанна Чолбону көрбүтүнэн тахсара, «Сана ый», «толору ый», «эргэ ый», «ый быыһа харана» диэн өйдөбүллээ5э. Кыһынны күннэри кэтээн көрөн, сайынны ыйдар хайдах буолуохтарын билгэлиирэ. Бу барыта көлүөнэттэн көлүөнэ5э бэриллэн, бүтүн норуот уратыта буолбута. Итинтэн са5алаан саха өйүнэн-санаатынан, билиитинэн-көрүүтүнэн бүтүн Сири кууспута. Ол чэрчитинэн айыл5а көстүүтүгэр таабырын айыы, үлэ уруогар «Сулустаах халлаан» аппликация, хаары кырыйыы о.д.а. үлэлэри ытыахха сөп.

«Мин хаарым» диэн айар үлэ чааһыгар айыллыбыт хоһоонор.

Потапова Дайаана: Сана хаар.

Манан хаар.

Кылбачыйар сана хаар!

Сана хаарбыт кэрэтэ

Оболору үөрдэрэ.

Бравина Аида: Тапталлаах хаарбыт,
Ахтылбанныах хаарбыт!
Хаар-таптыыр көстүүбүт,
Хаар ып-ыраас санаа курдук,
Дьонно үөрүүнү абылла.
Хаар күлүмүрдүү түһэрэ
Кэрэтик-дьиктитик!
Дорообо, хаарбыт!
Дорообо, кыһыммыт!

Обо бары суруйан, кырыйбыт хаардарын түннүккэ сыһыарбыттара, ким хаара ордугун көрөн да, истэн да сыаналаабыттара. Дьыл кэмнэригэр анаан айар үлэ ыытыллара, обо айылбаны кэтээн көрүүтүн түмүгэ буолар. Хас айар үлэ кэнниттэн бу үлэни сыаналыыр, уопсай түмүктүүр дьарык ыытыллара, обо үлэтин аабыра, оноһугун көрдөрөрө, көмүскүүрө хайаан да наада. Үрдүнэн үлэлээбит обо кэлинни үлэлэригэр тардынар, кыһаллар.

Хайа да омук санарар санатыгар тыл «суруллубатах сокуона»; туох да быраабылата суох санара үөрэммит үөрүйэбэ (узус) баар буолар. Тыл уратыта, кэрэтэ, этигэнэ ол узуска сылдыар. Узус сүннүнэн тыл ситимигэр сомобо тылга, кэлим ааттарга көстөр. Тыл үөрүйэбин обо кыра эрдэбиттэн истэн-билэн улаатар, хайдах санарарын толкуйдуу турбат. Ол иһин «төрөөбүт тыл», «ийэ тыл» диэн ааттанар. Ити үөрүйэби инэриэхтээх билигин ийэлэр, абылар дьин бэйэлэрэ да үчүгэйдик, хомобойдук санарбаттар. «Эбэлэр,

эһэлэр оскуолалара» да мөлтөөтө. Инньэ гынан оскуолаба, учууталга ити үлэ көстө дии саныбын. Сомоҕо тыллары кытта үлэни маннык тэрийиэххэ сөп.

✓ 1. Бу бэриллибит тыллары эн бэйэн хайдах өйдүүгүн? «Мин санаабар», ...Оҕо көнөтүнэн өйдүүрүн быһааран суруйар.

2. Уруһуйдаан көрдөр.

3. Дьин суолтатын тылдыттан көр.

4. Этии толкуйдаа.

5. Дьиэбэ дьин суолтатыгар уруһуйдаа.

✓ Уруок кэмигэр «Көрдөөх ыйытыылар».

1. Сахаларга кыра көтөрүнэн бэриллэр кээмэй (Чооруос тумсун саба).

2. Акаары киһини ойуулуур көтөр (Улар мэйии).

3. Ардабы кээмэйдиир мээрэй (Ыаҕастаах уунан).

4. Өйдөөх киһини сахалар туохха тэнниллэрий? (Тиин мэйии).

5. Олус иллээх дьону холоуур сомоҕо тыл (Уу тэстибэт).

6. Күн уһурун кээмэйэ (Кутуйах хаамыта)

7. Олус бытаан айан (Быт хаамыта)

8. Улахан тымныы мөлтөөһүнэ (Тымныы муоһа тоһунна)

9. Сымыйаччы киһи (Уу-хаар тыллаах)

10. Албыннаан куотунуу (Ойоҕоскор хатырыкта угун)

11. Сылгыны хоһуйуу (Сыспай сиэллээх)

12. Ынабы хоһуйуу (Хороҕор муостаах)

13. Салан, кэччэгэй киһи (Такыр тарбах)

Уруокка сомоҕо тыллары быһаарыы, этии толкуйа ыытыллар.

Ити тыллары туттан этии толкуйдаабыт о5о хайаан да биһирэниэхтээх.

Аа5ыы кинигэлэригэр тылбаастаммыт айымньылар бааллар. О5олор тута билэн сэнээрэллэр. Холобур: 3 кылаас «Кустугар» Н.Носов «Сыырга», И.Крылов үгэтэ, А.С.Пушкин хоһооно, онтон 4 кылааска «Тылбаас» диэн раздел баар.

Дьинэр, тылбаас бастатан туран, тыл искусствота, икки тыл мындыр, дирин иэйиилээх алтыһытыттан са5ыллан тахсар айымньы ураты көрүнэ.

Тылбаас – бу икки тыл ис хоһоон, суолта өттүнэн уонна этигэн-бэргэн буолууга, тыл ис кыахтарын ча5ылхайдык арыыйыга күрэхтэһиитэ. Тылбаас өйдөбүлүн, тугун биллэрээри 4 кылааска тылбааска бу курдук үлэ ытыллыан сөп.

Туохха оло5уран ытытабыт?

1. О5о 4 кылааска нууччалыы да, сахалыы да тылын саппааһа балачча киэн.
2. Тылдыты туһанарга үөрүйэхтээх
3. Сахалыы, нууччалыы кыра хоһооннору айар уеруйэхтээхтэр.

О5о5о сахалыыттан да, нууччалыыттан да, тылбаастыырыгар көнүл бэриллэр.

«Хаайыылаах» («Узник»)

Эрэһиэнкэлээх, харана инчэ5эй хаайыыга олоробун

Хаайыыга аһаабыт эдэр хотой.

Мин хомойбут до5орум, кынатынан сапсынар,

Түннүк анныгар хааннаах аһы тонсуйар.
Тонсуйар уонна бырабар уонна түннүгүнэн көрөр
Хайдах эрэ миигин кытта бири толкуйдаабыт курдук.
Миигин ынырар, көрөр уонна хаһытынан
Көтүөххэ диэн ынырар!
Биһиги босхо сылдьар көтөрдөр; кэммит кэллэ,
Быраат кэммит кэллэ!
Оол онно былыттар манхайаллар хайаларга,
Оол онно көтөбөр муора кытыла,
Оол онно тыал күүлэйдиир уонна мин.

Ефимова Сусанна тылбааһа.

Кыһынны киэһэ

А.С.Пушкин

Буурба күүһүнэн халлааны сабар
Хаары өрүкүтэ эргитэр
Соробор кыыл курдук улуйар
Соробор оҕо курдук ытыыр
Соробор дьиэбит сабыытын
Ардыгар суугунутар
Хойутаабыт айанныт курдук
Биһиги түннүкпүтүн тонсуйар
Самнайбыт дьиэбит,
Хос харанарда
Тоҕо эн мин эбэккэм
Түннүк аттыгар санныйан олоробун
Эбэтэр буурба суугунуттан
Эн, мин доборум сылайдын?

Эбэтэр танас өрөртөн
Салгыбытын бачча дуу?
Ыллаа миэхэ, татыйык чыычаах хайдах
Чуумпутук муора аттыгар олорбутун,
Ыллаа миэхэ, хайдах кэрэ кыыс
Күн тахсыыта уу баһан испитин.

Тылбаастаата Габышева Лана, 4 кылаас

Баарыс

Соботох баарыс манхайар,
Туман быһыгар, муора долгунугар
Тугу көрдүүр кини ыраах дойдуга?
Тугу сүтэрдэ кини төрөөбүт дойдутугар?
Долгун оонньуур, тыал суугунуур,
Маачта имиллэнниир уонна хаачыргыыр
Суох, - кини үөрүү көрдөөбөт
Сонордуо да суоҕа ону!
Кини анныгар муора сырдык күөх курдук.
Кини үрдүгэр күн сарданата көмүс курдук.
Онтон кини тыалтан көрдөһөр чуумпуну
Хайдах эрэ тыалтан уоскуйуох курдук...

Тылбаастаата: Колесова Люда

Кыһынны суол

Туман быһынан
Оргууй аҕай ый сыыллар
Курус хонууларга кини

Санаар5аабыт курдук уотун ыһар.

Кыһынны суол устунан

Торуойка ат айанныыр

Лынкыр чуораан тыаһынан

Биир курдук лынкыныыр

Туох – эрэ кэрэ иһиллэр

Куучар уһун тойугар

Арыт эдэр сааһын дохсун күүһэ,

Арыт сүрэ5эр со5отохсуйуу ырыата.

Тылбаастаата: Антонова Айыына

Баарыс

Со5отох баарыс манхайар,

Күөх бай5ал туманыгар

Тугу көрдүүр кини ыраах дойдутугар?

Тугу хааллардай кини төрөөбүт сиригэр?

Оонньуулар долгуннар, тыал урэр,

Маачта имиллэр уонна хаачыргыыр

Суох, - кини дьолу көрдөөбөт

Уонна ол дьолтон куоппат

Үрдүгэр көмүс күн сырдыга

Кини анныгар сырдык көстөр

Онтон кини сылайбакка көрдөһөр буур5аттан

Хайдах эрэ онно сынньаланы булуох курдук!

Тылбаастаата: Сыромятникова Анжелика

Түмүккэ:

1. О5олор үлэлэрин аа5ан дьин идэлээх суруйааччы тылбаастаабытын кытта тэннээн көрүү ыытыллар.
2. Кырдьык, тылбааһы дьин чахчы сахалыы тыл баайын, этигэнин билэр эрэ киһи оригиналыгар чугаһатан тылбаастыыр эбит диэн түмүккэ кэллэр.
3. О5о бэйэтин табыллыбыт үлэтиттэн дуоһуйууну ылар.
4. «Тылбаас» диэн туспа жанр баарын өйдүүллэр.

Бу үлэ түмүгүнэн «Аман өскө» күрэхтэри тэрийэр сөптөөх.

О5о тугу көрбүтүн, истибитин, аахпытын кэпси үөрэниэхтээх. Итинтэн туох ханнык иннинэ, былыргылар этэллэринэн, «доло5ойугар тохтото, куойатыгар-манкытыгар о5устара» үөрэнэр, ону кытта билиигэ-көрүүгэ тардыбыта күүһүрэр. Кэпсиин сэргээтэххэ, тэптэрэн биэрдэххэ, о5о5о интэриэс үөскүүр, туох эмэ сананы, сонуну дыктини кэпсээн бол5омто киинигэр кириэн ба5арара үксүүр, кэлин да5аны Интернеттэн энин дьоно сэргиирин була сатыа5а.

О5о кэпсиэн-ипсиэн ба5атын үөрүйэххэ кубулутохтаахпыт. Киһи айылгытын быһыытынан кэпсээри билэ-көрө сатыыр, билээри-көрөөрү аа5ар, көрөр истэр. Кимиэхэ да кэпсээбэт буолла5ына, то5о аа5ыа5ай, то5о истэ-билэ сатыа5ай?

Тылынан ыйыты уурайда да, аа5ыы хаачыстыбата түһэр. Сатаан аа5ыы диэн аахпыты өйдөөн хаалыы ааттанар. Киһи аахпытын атын киһиэхэ кэпсээтэ5инэ эрэ өйүгэр тутан хаалар.

Үөрэтии эйгэтиттэн дор5оонноох сана үтүрүллэн иһэр (суругунан, компьютер нөнүө быһаарсыы). Манна библиотека үлэтин хайысхата аа5ыы хаачыстыбатын үрдэтиигэ ту5аайыллыан сөп.

Маннайгы кылааска аабы кыһатын оҕо «Буукубаартан» билэр. Онтон өссө да атын «Буукубаардар» баалларын кини библиотекаттан билиэхтээх. Оттон оҕо библиотекаҕа көтүпэккэ, интэриэстээхтик сылдьарын туһуттан араас көрүннээх оҕону угуйар, тардар үлэлэр (утренниктар, кинигэ быраабынныктара, выставкалар, библиотечнар уруоктар, викториналар, куонкурустар, аабылар) ытыллыахтаахтар. Библиотека кинигэнэн баай, оҕо манна кэлэн үлэлиригэр, аабарыгар сөптөөх усуллубуйалаах. Быбата библиотека информация эргийэр киинэ буолуохтаах.

Судургутун таллахха кинигэ уларыта кэлбит оҕоттон аахпыт-аахпатабын, туох туһунан суруллубутун эбэтэр тугу эмэ ис хоһоонуттан ыйыттаахха, аныгыскы сырыыга оҕо лаппа тардынан сөп.

- ✓ Аабааччы конференцията
- ✓ Аахпыт кинигэни эридьиэстээбин
- ✓ Интэриэс, куоталабар санаа киирэр
- ✓ Литературнай викториналар.

(эрдэттэн боппуруос ыйанар, оҕо төрөппүтү кытта үлэлээн эппиэт булар).

Кылаас табынан аабыыга зачетнай системаны киллэрбиппит үчүгэй түмүктэрдээх буолла. Оҕо зачетнай сорудабы блоктарынан ылар. Бэлэмнэнэн кэлэн, уруок тас өттүгэр сорудабынан кэпсиир, аабар. Оҕо сүрдээх эппиэтинэстээх буоллар. Кырата биирдии сорудабы хайаан да толорон бараллар. Бүтэрэ охсон атын блогу көрдөбөн ылаллар. Онон «Кустук» табынан сахалыы урукку «Аргыс» кэпсээннэрин бүтэрдибит.

О5ону анаан бодоруЪарга үөрэтэргэ, төрүт өйдөбүллэри инэрэргэ ийэ тыл эйгэтэ, ону табынан төрөөбүт тыл уруоктара улахан суолталаахтар. То5о диэтэххэ, иитии-үөрэтии, ол эбэтэр такайыы, төрөөбүт тыл бэргэн этии нөнүө барар, онтон манна сыбыаннаах тыллар, этиилэр суолталарыгар норуот төрүт өйдөбүллэрэ инмиттэр.

- ✓ Үлэни былааннаабын, сыалы-соругу учууталы уонна о5олору кытта алтыбан ньымалары чопчулаабын: кэрдиең иннинэ кэмнээ, туттуон иннинэ толкуйдаа; Тиэтэйиэн бытаарыан, курдаттыан да мунуон;
- ✓ Өйдөспөт түгэннэри быбаарыы: Сүгэ хоппотун, сүбэ кыайар. Күүскүн эрэнимэ, сатабылгын эрэн.
- ✓ Санаатын саабылаан толору, сибилии санарар, кэпсэтэр: Кумабынан өтүү хатар. Устар ууну сомо5олуур. Хаабахтан хостоон эрэргэ дылы. Сүгэ-балта тыллаах.

Бэйэбит бэрт былыргыттан төрүттээх-уустаах, силистээх-мутуктаах норуот буоларбыт быбыытынан, бибиэхэ холобур гынар, киэн туттар, элбэххэ үөрэтэр улуу дьоммут элбэхтэр, онон кинилэри о5олорбут билэн утумнаахтык үөрэтэллэрин ситибиэхтээхпит.

Ол курдук хас биирдии о5о талан бэйэтигэр чугас улуу дьоннорун туьунан реферат суруйтарабыт. Быйылгы үөрэх дьылыгар Саха саарынарарыттан талан о5о барыта реферат суруйбута. Уонна кылаас иннигэр көмүскээбиттэрэ.

- Манчаары
- П.А.Ойуунускай
- М.К.Аммосов

- Д.К.Сивцев – Суорун Омоллоон
- Н.Е.Мординов – Амма Аччыгыйа.

уонна да атыттар тустарынан.

Кыраайы үөрэтиигэ аатырар биир дойдулаахтарбыт тустарынан. Өтөх төнүргэстээх, сурт кэриэстээх диэн кылаас чааба ытарбытыгар улахан ирдэбил үлэни ыттыбыт. Саҕалаабынна бэйэ туһунан анкета толорбуспут. Онно «олорор аадырыбым» туһаайатыгар чопчу аадырыстарын суруйталаабыттар да бу олорор уулуссаларбыт тоҕо бу курдук ааттаммыттарын билбэппит кэстөн тахсыбыта. Албан ааттаах биир дойдулаахтарбыт тустарынан аймахтарбытыттан, музейтан, докумуоннартан, кинигэлэртэн ыйыталаһан, хомуйсан стэндэ онорон, бэлэмнээн түмүккэ кылаас чаабыгар кэпсээбиттэрэ, атын кылаастарга кэрийэн билиһиннэрбиттэрэ.

Оскуолаҕа музейдаахпыт. Онно оҕолорбут бэйэлэрэ музейга кэлбит ыалдьыттарга кэпсииллэр.

Бу үлэни биһирээтим. Аны историческай личностары үөрэтиэхпит диэн былаанныыбыт.

Хас биирдии оҕо үөрэҕи үчүгэйдик ылынарыгар, билэригэр дьайар саамай күүстээх факторынан аабыы тэтимэ буолар. Чинчийии көрдөрөрүнэн үөрэнээччи төбөнөн элбэхтэ уонна хаачыстыбалаахтык ааһар да, соччонон табатык суруйар буолар. Аабыы уонна сурук ситимнэһиилэрин психология өттүттэн көрдөххө манныкка кэстөр. Суруллубут тыл оруоллаах, өскөтүн кини сатаан аабыллар буоллабына, ол эбэтэр киниэхэ туох туһунан этиллибитэ өйдөннөбүнэ. Атыннык эттэххэ, суругунан үлэ түмүктэнэр суруллубут тылы аабыынан. Түргэнник аабыы оҕо оперативнай өйө

(памята), толкуйдуур, өйдүүр дьобура төбө сайдыбытыттан тутуруктаах.

Алын сүбүөх оскуола обото иккис кэрдиискэ тахсан улахан кээмэйдээх кэпсээннэри, задачалары, научнай өрүттээх текстэри аабыан наада. Хомойуох ибин обо барыта биир тэтимнээхтик аабар буолбат. Сорох обо аабыытын тэтимэ бытаан буолар. Маннык обо онуоха кыабын былдьатар. Ол түмүгэр аабыыга интэриэбэ сүтүөн, үөрэххэ көрдөрүүтэ намтыан сөп. Онон хас биирдии учуутал аабы тэтимин түргэтэтиигэ сөптөөх үлэни, усулуобуйаны тэрийиэхтээх, улахан болбомтону ууруохтаах.

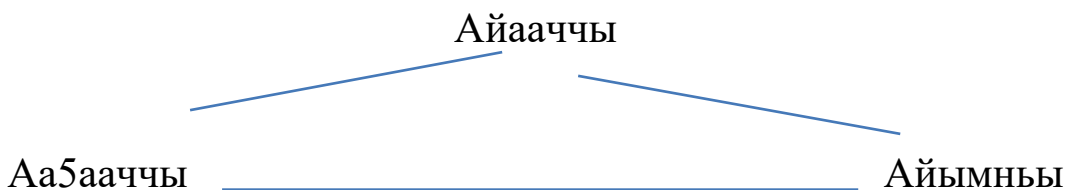
Обо аабы уруогар үөрэниэхтээхпин эрэ диэн өйдөбүлүнэн буолбакка, бабаран, дьулубан туран аабарыгар, кинини сөптөөх турукка киллэрдэххэ ордук үчүгэй түмүктээх буолуон сөп. Онуоха маннык араас көрүннээх үлэлэри ытыахха сөп.

1. Профессор Федоренко, Зайцев ньымаларын тубаньы.

Урок иннинэ 5 мүн.

Көрөн диктант суруйуу

2. Араас модульнай аабылары маннык форманан ытыты.

Бу үлэбэ обо бэйэтин оруолун өйдөөн, личность быбытынан бэйэтэ туспа санаалардаабын көрдөрөр:

- Бу айымньыны мин төбө сөбүлээтим? Тобо?

- Айааччы оннугар эбитим буоллар мин хайдах гыным этэй?

- Манан автор тугу этиэн бабарбытай?

- Бу айымны түмүгэ мин маннык буолуон бабарабын.

- Айымны миигин туохха үөрэтэрий?

- Мин манна сөбүлэббин, сөбүлэспэппин о.д.а.

санааларга учуутал көмөтө суох бэйэтэ астына эппиэттиир, кэпсэтэр буолар. Маннык көрүннээх үлэ хайдах бабарар тэтимнээхтик аабар оҕо кыттарынан уратылаахтар уонна суолталаахтар.

Аабыга интэриэс үөскэтэр биир ньыманан тоҕоостоох өйгө-санааба, иэйиигэ, уйулба хамсаабыныгар киллэрэргэ дьулуҕуу эрэйиллэр. Онуоха уруокка оҕону турукка киллэрэр сыалтан хомуҕу эбэтэр темаба сөптөөх музыканы истиини туһаныахха сөп.

- Аабы + музыка уруога

- Кылаас табынан аабы + сизэр-майгы уруога

- Аабы – технология уруога

- Аабы – уруҕуй

- Аабы – айылба уруога о.д.а.

Биҕиги оскуолабыт «Формирование ключевых компетенций школьников» теманан салайтаран үлэлиир. Предметтэргэ ылбыт сатабылларын хардарыта хайдах олоххо туһаныахха сөбүй диэн улахан соругу бу интегрированной уруктар табан, толкуйдаан ыттахха оҕолорго сөптөөх, үөрүйэҕи үөскэтиэн сөп.

Аабы уруктарыгар айымны аатыгар болҕомто уурабын, ол курдук бу айымны аатынан текст ис хоҕоонун сылыктаабын ытыллыан сөп. Холобур, Суорун Омоллоон «Биҕиги дьиктибит»

диэн айымньытынан о5о барыллаан тугу дыкти дии саныырын саабылаан кэпсиир. Онтон мин сылыктаабыным төбө сөбүй, эбэтэр, кимиэнэ сөп түбэстэ диэн о5о аа5ар ба5ата өссө үрдүүр.

Анаграммалары тэттик текстэргэ киллэрэн туттуу о5о интэриэбин эмиэ тардар. Текст ис хо5оонуттан анаграмма таайылар буолан о5о тексти барытын аа5а сатыыр, күрэхтээх буолла5ына өссө интэриэстээх буолар.

Иитиэх кө5өн.

Биирдэ би5иги тиргэ5э иннэн, ыалдыбыт **5ҮНӨӨК** туттубут, а5алан **УУССРКА** уйатыгар уктубут.

Тимкалыын кө5өн **РТЭИИ** сурахпытын истэн, **ҮӨһКЛЭӨБ** оболоро кэлэн көрөн идэлэннилэр. Онноо5ор биир **ЫРКА** уол күөрчэхтээх **ЭКИЭСПЛЭ** а5ала сырытта. Дьоммут сүбэлэринэн уу ньама5ын, **ЭИНЧРИЭБ** а5алан биэрэбит.

Куобах

НЫЫҺК кэллэ5инэ, **РАХА** түстэ5инэ, куобах кылбас **ННМАА** түүлэнэр. Күнүбүн **ХХРААДАА** мас лабаатын анныгар сытар, **АһСРА**. Оччо5о манан хаары **АКТТЫ** биир өннөнөр. Тымныы **ДЬСЫ5КААР** куоба5ы булан көлүнэрэ уустугулар. **БОУХАК** түүн эрэ туран сүүрэкэлиир, хаары ха5ан абыыр. Нуучча тылыгар эмиэ бэркэ ыытыахха сөп.

Щенки

Грише и Сене **РИДАЛИПО КОЩЕНВ**. Гриша назвал **ЕОГВСО КАСЕНЩ Шарик**. Сеня **АЛД УКЕНЩ** кличку Торик. Сеня **ЛАБОАВЛ РИТОКА**. Гриша был с **РИАШОКМ РОСТГ**. Шарик вырос **ШЕЙРООХ БАОСКЙО**. А Торик так **МУНИЕЧ И ЕН ЧИАНСЯУЛ**.

Липка

Рабочие **ЖАСАИЛ РЕДЕЦАВ**. Миша попросил. У них липку и **НЁРИПС ОВ ВОРД**. Начала липка расти. Ещё **ИНОД ЧИЛАМЬК** вбил столбик и привязал к нему липку. Пусть **ТЕРЕВ НЕМАОЛЕТ!** Вова и Боря посадили **ЕЛОЗВ ПИКИЛ** дубок. А потом во двор **ЛИЫВШ ЕСВ ЦЫЖИЛЬ**. Они посадили во дворе **ЛЫЦЕЙ АСД**.

Оскуолаба обону тылынан кэпсэтиннэрэр, оболор уруокка санаралларын ирдиир, уруоктарын толоруутун хоруйдатан хонтуруоллуур, бэрэбиэркэлиир биллэ абыяата. Барыта суругунан буолла. Сыананы тест көмөтүнэн, көннөрү бэлиэни анньыы түмүгүнэн туруораллар. Туох, хабан, хайдах, тобо, туохтан диэн ыйытыктарынан төбөнү сынньыы суох. Итинник түгэннэ үөрэнээчч өйө-санаата тутасыйан барар. Тобо диэтэххэ, билии-көрүү олобу-дьабабы кытта ситимнэстэбинэ эрэ өйгө-санааба кубулуйар. Интеллект (өй-санаа) кибини олобу-дьабабы кытта ситимниир биир сүдү күүс буолар.

Билии-көрүү диэн киби тугу истибитэ, көрбүтэ, аахпыта буолбакка, тугу өйдөөн-дьүүллээн, долобойугар тохтотон кэпсээбитэ-ипсээбитэ ааттанар.

О5о бэйэтэ толкуйдаан көрөр, ону-маны ырыналаан кэпсиир, айар, онорор буолла5ына, онтон дуоБууйар, астынар, чинник өйдүүр, сатабыла кыа5ырар, кэниир. Онтон учуутал, төрөппүт тас эйгэ өйдөрүн түмэн айымньылаахтык о5о5о киэн билиини ылар, аа5ар, суруйар, айар, кэпсиир, толкуйдуур дьоБуурун сайыннарар сатабылын үөрэтиигэ суол ыйан биэрэр, көмөлөБөр аналлаахтар.

Билинни кэпсэтэр, бы5аарсар санабыт-инэбит на5аа элбэх сыыс тыллаах, нуучча тылын элбэхтик кыбытабыт, ол и5ин ситимнээх сананы сайыннарыы литературнай айымньылар тылларыттан-өстөрүттэн тирэ5ирэн үөрэтии ирдэнэрэ сөп. Онон аа5ыы ситимнээх сананы сайыннарыыга суолтата улахан. О5о детсадтан са5алаан элбэх хоБооннору өйгө үөрэтэр. Элбэх хоБоону өйгө үөрэтии тиБигин быспакка үөрэтиэххэ. О5о сөбүлээбит хоБоонун өргө диэри сөбүлээн а5ар, түргэнник ылынар.

Өс хоБоонун үөрэтэргэ о5олор толкуйдуур уонна өйгө онорон көрөр дьоБуурдара сайдар. Кэпсиир, айымньы тылын-өБүн ырытар үөрүйэхтэргэ сысталлар, бэйэлэрин санааларын этэ, олох көстүүлэрин сыаналыы үөрэнэллэр. Өс хоБоонорун күннээ5и олохторугар, кэпсэтэр тылларыгар тута үөрэнэллэрин туБугар дьин олоххо буолбут түгэннэ сы5ыаран өс хоБоонун туБанарга соруудахтанар.

Холобур, Т.Валя суруйар: Дима хаБан да о5олорго тугун да бэрсибэт, атын о5олортон ыларын, көрдүүрүн эрэ билэр. «А5ал» диэтэххэ – антах хайы5ар, «ыл» диэтэххэ-ымах гынар» - диэн өс хоБооно сөп түбэБэр.

Ньургуйаана: Лена кылаас хомуйуутугар «ыалдыабын» - диэн кэлбэтэ5э. Кэлин истибиппит хайы5ардыы сылдыбыт. Аны биирдэ

паарканы ыраастаабыппыт. Онно Лена балтын көрөр буолан эмиэ кэлбэтэ5э. Үлэлии сырыттаабытына Лена ийэтэ кыыбын көрдүү сылдыар этэ. Лена курдук о5ону «Сүрэ5э суох сүүс сүбэлээх» диэн эрдэхтэрэ, уо.д.а.

Манньык сорудахтары биэрэн, кылааска иБитиннэрэр ордук туБалаах. О5олор холобурдарыттан истэн олорооччулар элбэххэ үөрэнэллэр.

Кэлин сахалыы таайбараннар, хаБыаттарга, туспа дьо5ус кинигэ буолан тахсар буоллулар. Бу дьиэ5э-уокка, уруок кэмигэр, уруок тас өттүгэр таабырын таайсыБыыта, өс хоБоону үөрэтэр-иитэр суолтатын ырытыБыыга, сэБэргэБэргэ түмэр. Сканвордары, венгвордары, кроссвордары кэлин о5олор илдьэ сылдьан, олоро түстэллэр эрэ таайар буоллулар, олус умсугуйан үлэлииллэр. Сана тахсар «Тобулла5ас» кэтэБиилээх буолла.

Түмүк:

Онон киБи кэрэни өйдүүргэ, хайаан да үөрэниэн наада. Ол курдук төрөөбүт тыл үгүс өрүтүн о5о үөрэнэн, иитиллэн эрэ истэ өйдүүр. Оччо5о төрөөбүт тылын көмөтүнэн кэрэни айар бэйэтэ үтүө5э тардыБар киБи буола иитилиэн сөп. Онтон тылы сайыннарыы саамай боччумнаах көрүнэ ситимнээх сана буоларын өйдүөхтээхпит.

- ситимнээх сананы сайыннарыга айар үлэлэри тыл эрэ уруктарыгар буолбакка ахсаан, айылба, үлэ, урубуу уруктарыгар ытыахха сөп.

- суругунан ситимнээх сананы сайыннары тылынан сананы сайыннарыга олобуурун өйдүөхтээхпит.

Туһаныллыбыт литература:

1. Н.С.Григорьев «Саха тылын сомоһо домоһун тылдыта», Якутскай, 1974 с.
2. Г.Н.Кудина, З.Н.Новлянская «Литература как предмет эстетического цикла», Томск «Пеленг», 1994 г.
3. Филиппова Н.И. «Олонхоһо кэпсэтии сирэ» Дьокуускай, 2006 с.

4. «Саха тыла – ийэ тыл» №5, 1999 с. «Ийэ тыл» общественной түмсүү.
5. «Ийэ тылбыт этигэн үөкэрэтэ» Анал таҕаарыы №7, 2002 с. «Ийэ тыл» общественной түмсүү.
6. НМС «Бастакы үктэл» №4 2006 с.
7. НМС «Төрөөбүт тыл уонна литература». №2 2007 сыл, №1 2009 сыл.
8. НМС «Иитии кыбата» №1, 2 2010 сыл.